

Студент 4 курсу

факультету менеджменту та маркетингу ХНЕУ

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

Анотація. Проаналізовано необхідність охорони авторського права у сучасних умовах. Досліджено нормативно-правову базу щодо регулювання та захисту інтелектуальної активності персоналу. Визначено недоліки в чинному законодавстві щодо даного питання та наведено авторські пропозиції їх подолання.

Аннотация. Проанализирована необходимость охраны авторского права в современных условиях. Исследована нормативно-правовая база по регулированию и защите интеллектуальной активности персонала. Определены недостатки в действующем законодательстве по данному вопросу и приведены авторские предложения по их преодолению.

Annotation. The necessity of copyright protection in the modern world is analyzed. Legal framework for the regulation and protection of staff intellectual activity is examined. The gaps in the current legislation on the issue are identified and author's own suggestions to overcome them are presented.

Ключові слова: творча діяльність, право інтелектуальної власності, патент.

Перехід України на ринкові відносини зумовив необхідність змін в економіці, політиці та соціальній структурі суспільства. Потреба в переозброєнні підприємства з метою зменшення енергоємності в виробництві та підвищення продуктивності для випуску конкурентоспроможного товару призвела до необхідності розвитку НТП і переосмислення ролі та місця права інтелектуальної власності як в Україні, так і в цілому у світі.

Багато науковців, займаючись дослідженнями проблем правового захисту в Україні результатів інтелектуальної активності персоналу, розглядають його стан та недоліки. Серед них особливої уваги заслуговують роботи Гордієнко С. Г., Жукова В. І., Бошницького Ю. Л., Вороніна Я. Г., Петренко С. А. та ін. [1 – 4]. Але дослідження вимагають конкретних шляхів удосконалення правового регулювання змісту та результатів діяльності творчого працівника.

Метою даного дослідження є аналіз правового забезпечення в Україні захисту результатів інтелектуальної активності персоналу, визначення його недоліків, а також пошук шляхів їх подолання.

За останні десятиріччя стрімкий технічний прогрес суттєво позначився на вдосконаленні існуючих та виникненні нових механізмів порушення прав суб'єктів інтелектуальної власності. Так, розвиток Інтернет-технологій, поява нових носіїв інформації, а також інших електронних засобів розміщення інформації здійснили, з одного боку, вплив на процес створення, поширення та використання результатів інтелектуальної творчої діяльності людини, а з іншого – стали механізмом для нових методів незаконного їх застосування.

Таке незаконне використання результатів творчої діяльності з практики застосування термінів у юриспруденції, а також у нормативно-правових актах [5; 6] називають піратством, тобто правопорушенням, суттю якого є використання творів науки, літератури і мистецтва, які охороняються авторським правом, без дозволу авторів або правовласників або з порушенням умов договору про використання таких творів, а також контрафактом – підробкою, новим продуктом, створеним на основі існуючого оригіналу, або плагіатом, що від лат. plagio означає викрадання, навмисне привласнення авторства на чужий твір науки, літератури та мистецтва у повному обсязі або у значній частині.

Охорона авторського права, насамперед, є одним зі способів стимулювання творчої діяльності, розвитку інноваційної діяльності, збагачення та поширення культурного спадку нації. Можна казати про те, що кожен учасник інтелектуальної творчої діяльності, окрім отримання винагороди (за результат своєї діяльності), хоче бути повністю захищеним від посягань на його авторські права. Тому кожна держава, в тому числі й Україна, встановлює норми авторського права відповідно до цілей, які вона ставить перед собою у цій сфері.

Відповідно до ст. 54 Конституції України громадянам гарантується свобода художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських і суміжних прав, моральних і матеріальних інтересів громадян, пов'язаних з різними видами творчої інтелектуальної діяльності [7].

Як науковий термін, власність вживається в економічному та юридичному значенні. В економічному – це привласнення матеріальних благ окремими суб'єктами, в юридичному – це розмежування "мого" і "чужого", це панування власника над річчю і можливість користуватися і розпоряджатися нею, незалежно від інших осіб.

Згідно зі ст. 317 Цивільного кодексу України, зміст права власності як юридичної категорії складається з трьох елементів: права володіння – фактичне володіння річчю, що створює для власника можливість безпосереднього впливу на неї; права користування – це заснована на законі можливість вилучення корисних властивостей речі для задоволення потреб власника чи інших осіб. Право користування може належати не тільки власникам, але й іншим особам на підставі, зокрема, цивільно-правових договорів або адміністративних актів; і права розпорядження матеріальними благами (майном, речами) – це закріплена нормами права за власником можливість визначити долю належної йому речі шляхом знищення, відчуження або передачі її в тимчасове володіння іншим особам. Але зазначена триада прав (володіння, користування, розпорядження) традиційно застосовується до тілесних речей, тобто до

© Сиваш Ю. М., 2013

речей, що мають тіло, до яких можна доторкнутися [2, с. 21], а інтелектуальна власність – це права на результати інтелектуальної діяльності. Інтелектуально-альний же означає "розумовий", "духовний" [1], тобто "нетілесний". Таким чином, поряд з нормами права власності на тілесні об'єкти до Цивільного кодексу України були включені норми щодо права власності на нетілесні об'єкти права, тобто твори, винаходи, наукові відкриття тощо.

Згідно зі ст. 418 Цивільного кодексу України, право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності [8]. Крім того, даний нормативно-правовий акт встановлює незалежність права інтелектуальної власності та права власності, а саме:

- перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ;

- перехід права власності на річ не означає переходу на об'єкт права інтелектуальної власності.

Особливу увагу привертає питання правового статусу автора твору, створеного в результаті виконання службового завдання чи трудового договору. Правовий статус автора "службового" твору закріплено ст. 429 Цивільного кодексу України. Відповідно до цієї статті особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або у якій працює працівник. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором. Крім того, у статті зазначається, що особливості здійснення майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, можуть бути встановлені законом.

Сьогодні переважна більшість об'єктів права інтелектуальної власності створюється у зв'язку з реалізацією трудових відносин. Регулювання правовідносин, пов'язаних із створенням об'єктів права інтелектуальної власності, коли автор (творець) перебуває у відносинах трудового найму, здійснюється Книгою другою ЦК України.

У законодавстві пов'язується створення (виникнення) службового твору із двома фактами:

- 1) службовий твір повинен бути створеним протягом певного періоду часу, тобто в межах строку дії належним чином оформленого трудового договору;

- 2) результат інтелектуальної, творчої діяльності безпосередньо має бути пов'язаним із виконанням трудових функцій (трудових обов'язків) працівника. Слід зазначити, що інші факти, з якими законодавець пов'язує створення службового твору, у Цивільному кодексі України відсутні.

Натомість ч. 2 ст. 16 Закону України "Про авторське право і суміжні права" створення службового твору пов'язує не лише із строком дії трудового договору (контракту) та закріплених у ньому трудових обов'язків творчого працівника, а й із укладенням і виконанням цивільно-правових договорів [5]. Підхід спеціального законодавства у врегулюванні правовідносин щодо створення та використань службових результатів творчої діяльності більшою мірою відповідає існуючій сьогодні правозастосовній практиці. Це пояснюється тим, що всі особливості створення та використання об'єкта авторського права як службового твору не завжди можна врегулювати трудовим договором (контрактом). До того ж, ст. 1 Закону України "Про авторське право і суміжні права" "службові обов'язки" творчого працівника пов'язує із виконанням "службового завдання" або "трудового договору (контракту)" [5]. Тобто законодавець передбачає, що службове творче завдання може отримати й працівник, який не працює за трудовим договором (контрактом), а працює на підставі цивільно-правового договору, наприклад підряду (на виконання роботи), або особа, яка працює на виробництві на постійній основі.

Необхідно розглянути сутність патентування винаходів та корисних моделей.

Бошицький Ю. Л. та Воронін Я. Г. визначають винахід як технічне або технологічне рішення практичної задачі в будь-якій галузі промисловості або іншій сфері суспільно корисної діяльності людини, що відповідає визначенням законодавством умовам надання правової охорони компетентним державним органом [3]. Отже, винахід завжди спрямований на вирішення конкретної задачі технічного або технологічного плану.

Ст. 6 Закону України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" зазначає, що об'єктом винаходу (корисної моделі), правова охорона якому (якій) надається згідно з цим Законом, може бути: продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини тощо); процес (спосіб), а також нове застосування відомого продукту чи процесу [9].

Інформаційною основою винаходу є формула винаходу, що базується на описі і відповідних кресленнях. Слід зауважити, що для винаходів у різних сферах така формула може мати різний вигляд. Так, для нових хімічних сполук важливою є хімічна формула, для процесів – послідовність виконання операцій.

Щодо промислового зразка, об'єктом якого згідно з ч. 2 ст. 5 Закону України "Про охорону прав на промислові зразки" є форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб, то його інформаційною основою фактично є передбачена ч. 6 цієї ж статті сукупність суттєвих ознак промислового зразка, представлених на зображенні (зображеннях) виробу, внесеному до Реєстру [10], саме ця сукупність ознак і визначає обсяг правової охорони. Як впливає з наведеного, йдеться про зовнішні ознаки промислового виробу – форму, малюнок, розфарбування та їх поєднання у будь-якій формі.

Отже, можна зробити висновок, що саме форма, спосіб доведення та призначення інформації визначають, до якої саме групи об'єктів авторського права та суміжних прав належить той чи інший результат творчої діяльності.

Крім того, інформаційна сутність об'єкта інтелектуальної власності (опис винаходу, зовнішній вигляд промислового зразка) визначає і обсяг правової охорони. Дійсно, неможливо охороняти те, що людина не здатна побачити або відчути іншим чином.

Процедура набуття прав стосовно корисної моделі є простою та не займає багато часу. У першу чергу, це пов'язано з тим, що відповідно до ч. 1 ст. 16 Закону України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" експертиза матеріалів заявки складається лише з попередньої та формальної експертизи, які проводяться закладом експертизи – ДП "Укрпатент".

За умови позитивного рішення заявки надсилається за заявкою стосовно деклараційного патенту на корисну модель рішення Установи про видачу відповідного деклараційного патенту.

Таким чином, без зайвого клопоту щодо перевірки технічного рішення на відповідність умовам патентоздатності, заявник у термін від 6 до 12 місяців отримує охоронний документ, який засвідчує його пріоритет, право на авторство та право власності на корисну модель. Строк дії прав на корисну модель складає 10 років, що у два рази менший від строку дії прав на винахід.

Але, проаналізувавши більш глибоко, можна побачити деякі недоліки. Власнику патенту на корисну модель слід пам'ятати, що такий патент видано на відповідальність заявника і у будь-який момент може бути визнано невідним на підставі невідповідності умовам патентоздатності.

Розглянувши основні положення щодо набуття прав на корисну модель, варто проаналізувати з практичної точки зору позитивні та негативні моменти такої охорони.

Момент позитивний для тих, хто завдяки власній творчій праці отримав потенційно патентоздатний об'єкт інтелектуальної власності. Виходячи з того, що отримання охоронного документу на корисну модель відбувається значно швидше, ніж на винахід, цілком виправданим виглядає крок подання одночасно заявки і на корисну модель, і на винахід. При цьому заявки можуть стосуватися як одного й того самого об'єкта, так і різних, але пов'язаних між собою. Наприклад, пристрій і спосіб, який реалізується у пристрої чи пристроєм, пристрій і система, яка забезпечує функціонування пристрою, система і спосіб. За таких умов, поки заявка на винахід проходить тривалу процедуру кваліфікаційної експертизи, заявник вже має охоронний документ та може реалізувати визначені законом права на корисну модель, а саме: використовувати особисто, надавати право або забороняти використання іншим.

Момент негативний для тих, хто є власником прав на винахід. Адже з моменту ліквідації інституту деклараційних патентів на винахід до корисних моделей відносять й способи, що, на думку автора, разом з відсутністю кваліфікаційної експертизи призводить до певних негативних явищ.

Дещо видозмінюючи формулу вже зареєстрованого винаходу, при цьому не обов'язково шляхом додавання нових суттєвих ознак для досягнення нового технічного результату, можна отримати свій патент на корисну модель, яка фактично повторює вже існуючий винахід.

Безумовно, такий патент може бути визнаний недійсним у судовому порядку, але на це витрачається час, кошти і ще невідомо, чи будуть містити матеріали справи необхідну інформацію, аби визнати невідповідність такої новоспеченої корисної моделі критеріям охороноздатності. А поки рішення суду ще не винесено, особа прикривається цілком легітимним патентом на корисну модель.

Наприклад, існує винахід "Лікарський засіб від застуди", формула якого складається з таких суттєвих компонентів: речовина А – 70 %; речовина В – 5 – 10%; речовина С – 10 – 15 %.

Завдяки вдалому вибору якісного та кількісного складу компонентів засіб є ефективним, недорогим, а тому користується популярністю на ринку. Цілком зрозуміло, що у когось виникає бажання скористуватися у власних цілях існуючою розробкою без будь-яких виплат винахіднику засобу. Отже, з метою прикриття своєї діяльності патентом, а інколи й для отримання дозвільних документів від державних органів, створюється корисна модель наприклад "Лікарський засіб для зняття симптомів гострих респіраторних захворювань", та змінюється його назва. Формула корисної моделі містить такі суттєві ознаки: речовина А – 70 %; речовина В – 5 – 8 %; речовина С – 10 – 12 %; речовина D – 5 %; речовина Е – 1 – 3 %. При цьому речовини D та Е у зазначеній кількості не впливають на досягнення заявленого лікарського ефекту.

Отже, існує два охоронних документи, права на які належать різним особам, і які по суті стосуються одного й того самого об'єкта. Якщо ж власник патенту на винахід спробує визнати патент на протиставлену корисну модель недійсним, то у нього є шанси лише за умови, що заявлена у формулі корисної моделі сукупність суттєвих ознак дійсно була відома на момент подання заявки на корисну модель. При цьому експертиза не перевіряє ані формулу корисної моделі на наявність в ній сукупності саме суттєвих ознак, ані відповідність формулі корисної моделі її опису.

Такий патент на корисну модель вже неможливо визнати недійсним. Все на що може сподіватися у такому випадку власник патенту на винахід, це доведення, що без його винаходу здійснення корисної моделі неможливо, а значить, реалізація прав на корисну модель повинна здійснюватися з дотриманням прав на винахід його власника.

Отже, законодавство у ст. 429 Цивільного кодексу України обмежило у правах і роботодавця, і творчого працівника, пов'язаних із створенням та використанням службових творів, та створив ще одну проблему норм права. Усунення цього недоліку вбачається у внесенні відповідних змін до ч. 1 ст. 429 Цивільного кодексу України: якщо трудові правовідносини оформлені з відповідним працівником не на підставі письмового трудового договору, а на підставі відповідного наказу про прийняття на роботу, правовідносини щодо передавання майнових прав на службові твори від автора до роботодавця доцільно врегулювати на підставі договору про розподіл виключних майнових авторських прав на твори, створені у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Зазначений договір про розподіл майнових прав доцільно укладати стосовно всіх службових творів, що створюються певним автором-працівником.

У Кодексі законів про працю України [11] зовсім відсутні положення, які б регламентували творчу інтелектуальну активність, що, на думку автора, є суттєвим недоліком, оскільки Україна підвищує інноваційну складову економіки. Відповідно збільшується кількість вакантних місць творчого, креативного характеру. Тому це вимагає закріплення на законодавчому рівні, враховуючи специфічність і неординарність таких посад. Перш за все, необхідно розширити поняття творчого працівника. Адже згідно зі статтею 1 Закону України "Про професійних творчих працівників та творчі спілки", професійний творчий працівник – особа, яка провадить творчу діяльність на професійній основі, результатом якої є створення або інтерпретація творів у сфері культури та мистецтва [12]. Тобто поняття творчого працівника обмежується лише культурою та мистецтвом.

З іншого боку, згідно з Законом України "Про наукову і науково-технічну діяльність", наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань [13]. Таким чином, поняття творчої діяльності доповнюється ще й науковою діяльністю. Але все ж такі законодавчо повністю не охоплено всі категорії творчої діяльності. Беззаперечно до цієї категорії можна віднести працівників у сферах з підвищеними економічними ризиками, рекрутингову діяльність, яка передбачає підбір "ідеального" працівника на конкретну вакансію, PR-менеджерів та багато інших видів діяльності, сутність яких полягає у вирішенні нестандартних, несхожих одне на інше завдань. Тож це поняття варто розширити, внести також до цієї категорії працівників, які безпосередньо пов'язані з інноваційною діяльністю або створюють умови для розвитку інноваційних процесів як на підприємстві, так і в Україні в цілому.

Також, на думку автора, треба на законодавчому рівні підвищити вимоги до реєстрації винаходу, встановивши обов'язковість додавання нових суттєвих ознак, а також допустимий рівень схожості на вже зареєстрований винахід – до 20 %.

Наук. керівн. Сергієнко В. В.

Література: 1. Гордієнко С. Г. Методика та особливості визначення поняття "інтелектуальна власність" [Електронний ресурс] / С. Г. Гордієнко. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/full/120/48>. 2. Жуков В. І. Законодавство України про інтелектуальну власність: колізія законів / В. І. Жуков // Матеріали міжнародної конференції (Київ, 30 червня – 01 липня 2010 р.). Проект ЄС "Вдосконалення стратегій, політики та врегулювання інновацій в Україні". – К.: Фенікс, 2010. – С. 18–25. 3. Бошицький Ю. Л. Правова охорона винаходів та корисних моделей в Україні: проблеми теорії і практики : монографія / Ю. Л. Бошицький, Я. Г. Воронін. – К.: Видавництво Європейського університету, 2010 – 342 с. 4. Петренко С. А. Реальності правової охорони корисної моделі в Україні / С. А. Петренко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2010. – № 1. – С. 12–17.

5. Про авторське право і суміжні права : Закон України № 3792-XII від 23.12.1993 р. зі змінами та доповненнями станом на 10.05.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T379200.htm.

6. Етичний кодекс ученого України № 2 від 15.04.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS12440.htm.

7. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. : офіційне видання / Міністерство юстиції України. – К., 1996. – 124 с.

8. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. зі змінами та доповненнями станом на 04.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030435.htm.

9. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України № 3687-XII від 15.12.1993 р. зі змінами та доповненнями станом на 05.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/find:Про+охорону+прав+на+винаходи+і+корисні+моделі/T368700.htm.

10. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України № 3688-XII від 15.12.1993 р. зі змінами та доповненнями станом на 05.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T368800.htm.

11. Кодекс законів про працю України № 322-VIII від 10.12.1971 р. (зі змінами) // Відомості Верховної Ради УРСР від 17.12.1971 – 1971 р.

12. Про професійних творчих працівників та творчі спілки : Закон України № 554/97-ВР від 07.10.1997 р. зі змінами та доповненнями станом на 18.05.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/find:Про+професійних+творчих+працівників+та+творчі+спілки/Z970554.htm.

13. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України № 1977-XII від 13.12.1991 р. зі змінами та доповненнями станом на 05.08.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T197700.htm.